

Зарубіжна література

Людмила Бербець

УДК 821.35-3.09

ІСНУВАННЯ НА МЕЖІ: РЕАЛЬНІСТЬ І ГІПЕРРЕАЛЬНІСТЬ У РОМАНІ “ADIBAS” ЗАЗИ БУРЧУЛАДЗЕ¹

У статті простежено, як у романі “adibas” грузинського письменника Зази Бурчуладзе показані образи сучасного світу; сучасної людини, для якої різноманітні гаджети – це протези, розширення її тіла (за М. Маклюеном); війни (реальної і гіперреальної); нео-війни (У. Еко), трансльованої он-лайн, супроводжуваної тероризмом тощо. Авторка проводить паралелі між проблемами, змальованими в романі, і поглядами М. Маклюена, Ж. Бодріяра, У. Еко на реальність, медіа, private life.

Ключові слова: медіум, медіа, нео-війна, “п’ятиденна війна”, private life, протез.

Lyudmyla Berbenets. Living between reality and hyperreality in the novel “Adibas” by Zaza Burchuladze

The article deals with the novel “Adibas” by a contemporary Georgian writer Zaza Burchuladze. Special attention is paid to the images of the up to date world, a contemporary human being for whom various gadgets serve as the prosthetic extensions of his/her body (acc. M. McLuhan), the war (real and hyperreal), neo war (U. Eco) which is continuously covered in live broadcasts and accompanied by terrorism etc. The author of the article draws parallels between the problems depicted in the novel and M. McLuhan’s, J. Baudrillard’s, U. Eco’s views of reality, media, and private life.

Key words: medium, media, neo war, ‘five day war’, private life, prosthetic device.

Сучасний грузинський письменник і драматург Заза Бурчуладзе (нар. 1973 року) навчався у Тбіліській академії мистецтв, пише й видає літературні твори з 1998 р. До 2001 р. писав під псевдонімом Грегор Замза. Письменник перекладає з російської на грузинську (твори Ф. Достоєвського, Д. Хармса, В. Сорокіна та ін.). Твори З. Бурчуладзе перекладені англійською, італійською, німецькою, польською, російською, румунською, французькою мовами. Російською перекладено його романи “Мінеральний Джаз” (2003), “adibas” (2009), “Надувний янгол” (2011), повість “Розчинний Кафка” (2005). Письменник створив кіносценарії “Мати” (2006) і “Нічого особистого” (2012). Перу З. Бурчуладзе належать також оповідання й есе. Прозаїк критично висловлюється щодо сучасної грузинської політики й культури, засуджує їх патріархальність, не сприймає фундаменталізму грузинської православної церкви та обмеження свободи слова у країні.

Я маю на меті простежити, як З. Бурчуладзе показав у романі “adibas” так звану “нео-війну” (за Умберто Еко), приклади ведення якої можна спостерігати

¹ Цей текст з’явився спочатку у формі доповіді на Всеукраїнській науково-теоретичній конференції “Література на пограниччі: амбівалентність, гібридність, долаття кордонів” (Львів, 2012). Пізніше він був оформлений як стаття. Тепер, зважаючи на події в Україні та сумніви в об’єктивності російських джерел, що в них були розміщені інтерв’ю із Зазою Бурчуладзе, я вирішила звернутися до письменника і з’ясувати деякі непевні та незрозумілі моменти. Крім того, 2015 року вийшов друком переклад роману “adibas” німецькою з передмовою Юрія Андруховича. Дякую українському авторові за те, що він надіслав мені текст своєї передмови і допоміг сконтактуватися з грузинським письменником. Дякую Зазі Бурчуладзе за те, що він погодився поспілкуватися зі мною й відповісти на запитання щодо війни у Грузії 2008 р., поділився своїми поглядами на неї.

в сучасному світі, зокрема й в Україні. На подібність подій 2008 р. у Грузії, змальованих у романі “adibas”, і подій в Україні 2014–2015 рр. звернув увагу і Юрій Андрухович у передмові до перекладу роману “adibas” німецькою, який було видано 21 вересня 2015 року в Берліні [15, 7-11]¹. Крім того, у статті йдеться про змальоване грузинським письменником життя сучасної людини серед різноманітних гаджетів і медіа, які перетворюють її тіло на протези (медіа як будь-які технічні засоби, за Маршалом Маклюеном), спотворюють, видозмінюють, а часто навіть творять (мас-медіа) картину реального світу.

Отже, у романі “adibas” (2009) описано війну у Грузії 2008 року. Запропоновані автором форма оповіді та спосіб викладу відомостей про події цікаві завдяки своїй “інтермедіальності”. Однак ідеться не про поєднання виражальних засобів різних медіа в межах одного художнього тексту/твору (як свого часу окреслив сутність “інтермедіа” в мистецтві Дік Гіґґінс), а про особливості бачення сучасного життя за посередництва різних медіа – крізь об’єктиві відеокамери, екран телевізора, дисплей комп’ютера, мобільний телефон тощо.

Оповідь ведеться від першої особи, крім того, важко визначити, чи тут наявний один розповідач, чи їх декілька². Крізь весь твір проходить нагадування про 8 серпня 2008 року – початок так званої “п’ятиденної війни” між Грузією і Росією, яка підтримала Південну Осетію й Абхазію і вдерлася на територію Грузії.

З. Бурчуладзе не намагається дати безпосередню оцінку війні, яка розгортається блискавично. Письменник, схоже, пропонує читачеві замислитися над тим, наскільки реально в сучасному світі скласти уявлення про те, що відбувається навколо. Адже найчастіше, особливо в подачі інформації про політичні події, ЗМІ нав’язливо пропонують уже готове розуміння того, що сталося³. Увагу читача роману повертає думка про вторинність даних, які отримує сучасна людина з мас-медіа, різноманітних носіїв інформації та засобів її передачі.

Гіперреальність, сповнена “симулякрів”, оточує головного персонажа (персонажів) роману, котрий (котрі) “спостерігає(ють)” за перебігом серпневої війни. Письменник говорить про події, повідомлення про які вже “пропущені” крізь екрани, динаміки, фотошоп, оброблені та залучені до творення сучасної “дійсності”. Майже в усіх випадках, крім кількох моментів, коли розповідач на власні очі бачить авіавинищувачі чи військових на вулиці, війна в романі показана опосередковано: про неї розповідають диктори в теле- й радіоновинах, надходить інформація телефоном, скайпом, люди дивляться на війну крізь бінокль, вікно, екран, відмовляючись сприймати її як реальну подію.

¹ Німецькою передмову Ю. Андруховича до роману “adibas” можна завантажити на сайті видавництва: <http://www.aufbau-verlag.de/index.php/.html>. Українською майже весь (за винятком кількох абзаців) текст цієї передмови можна прочитати тут: [1]. Паралелі між подіями в Грузії 2008 року і подіями 2014 року у Криму накреслив і Тарас Березовець у книжці “Анексія: Острів Крим. Хроніки “гібридної війни” [2]. У німецькій пресі вже з’явилися відгуки на роман, див., напр.: [14].

² Насправді, у романі декілька розповідачів (це підтвердив і сам письменник у скайп-розмові від 12.10.2015).

³ В одному з інтерв’ю письменник сказав: “Насправді, весь роман – це проекція моїх тодішніх страхів. Коли оголосили, що в Осетії почалася війна, вона якось дивно й дуже швидко почала розростатися. Метастази конфлікту миттєво залишили вогнище воєнних дій і почали просуватися всією Грузією, усією країною. ЗМІ, зокрема, говорили, що всі танки й бомбардувальники насуваються просто на Тбілісі. Після цих повідомлень багато тбілісців одразу залишили місто. І в цьому Богом забутому місці, у напівпорожньому місті якось більш дивно відчувалася ситуація. На ТБ безперервно показували ці кадри, як російські бомбардувальники невпинно бомбардують зону конфлікту. Звичайно, це була грузинська пропаганда, бо на російських каналах передавали зовсім інше. <...>

Я не вірю жодному телебаченню – ні грузинському, ні російському. Я взагалі не дивлюся телевізор, але в ті дні довелось-таки надивитися. Звісна річ, я б не був ні на чиєму боці. Просто я вже бачив у своєму житті й мародерство, і мародерів. <...> Якісь напівтварини могли ввірватися до квартири, учинити насильство над людьми. Мені довелось би просто битися за життя та безпеку рідних. Але, звісно, я б не стояв на барикадах чи не сидів би в окопах. То була якась дивна і швидкісна війна, котра так блискавично почалася, що незчулися, як вона вже й завершилася. Просто залишилася якийсь дуже неприємний смак, якийсь запах смаленого – і все” [7].

На мою думку, аналізуючи “інтермедіальний” простір, у якому опинилися персонажі роману “adibas” Зази Бурчуладзе, доречно звернутися до деяких поглядів Маршала Маклюєна й Жана Бодрієра. Цікаво, що французький філософ і соціолог Ж. Бодрієр, котрий спочатку критикував М. Маклюєна¹, поступово перетворився на “нового Маклюєна” та ретранслював ідеї канадського вченого. Він, зокрема, послуговується формулою Маклюєна “медіум – це повідомлення”, хоча медіа для нього переважно – це мас-медіа; по-своєму переінакшує розподіл на “гарячі” і “прохолодні” медіа, говорячи про “холодні медіа”; називає медіа “протезами” тіла людини; зауважує “імплізію” (тотальне поле інклюзивної поінформованості) тощо [16]. Тексти цих двох мислителів не можна вважати цілком адекватними реальному станові речей стосовно медіа, але деякі їхні спостереження, хай навіть іноді суперечливі, не втрачають актуальності й досі. Окремі характеристики медіа (будь-яких технологій, за Маклюєном) і медіа (засобів передачі (масової) інформації, переважно телебачення, за Бодрієром), можуть слугувати для побудови розгорнутої метафори й навіть опису реального стану речей у сфері взаємодії людини й різноманітних інформаційних та інших технологій.

Говорячи про занепад перспективного й паноптичного простору, про “усування видовищного”, про “реальне” телебачення, Жан Бодрієр зауважує: “Сам медіум як такий стає невловимим, і змішання медіуму з повідомленням (М. Маклюєн. – Л. Б.) є першою великою формулою цієї нової доби. Медіуму в буквальному значенні більше не існує: віднині він невловимий, розсіяний і заломлений у реальному, і вже не можна навіть сказати, що останнє зазнало від цього якихось змін” [4, 47-48]. Бодрієр говорить, про втручання медіуму в життя, про “ендемічну, хронічну, панічну присутність медіуму”, про “... розчинення телебачення в житті, розчинення життя в телебаченні – нерозрізнений хімічний розчин...” [4, 48-49]. Подібно до сімейства Лаудів, першого героя експерименту “реального телебачення”, персонажі роману Зази Бурчуладзе мимоволі стають героями “передачі” про війну, яка зливається з їхнім життям, а тому справжню війну вони, здається, не сприймають як щось дивне чи ненормальне.

Поглянувши на “війну”, зображену в романі Бурчуладзе, можна зрозуміти, що вона, як і життя його персонажів, – симулякр, медіа-продукт (телебачення, радіо), образ, який постає під час розмови у Skype, по рації, під час спілкування в чаті, унаслідок наркотичного сп’яніння. Гіперреальність, про яку писав Жан Бодрієр, перетворилася в романі грузинського письменника на “реальність”. Занепокоєння З. Бурчуладзе перегукується зі спостереженнями Бодрієра, котрий зауважував, що тепер “... телебачення дивиться на нас, телебачення сприяє нашому відчуженню, телебачення маніпулює нами, телебачення інформує нас... Ми залишаємося в усьому цьому заручниками аналітичної концепції засобів інформації” [4, 50].

Якщо ширше торкатися проблеми формування “образу світу” за допомогою телебачення, то варто нагадати, що воно водночас розширює і звужує наші горизонти, не лише інформує, а й дезінформує глядачів. Як зауважує Джованні Сарторі, “те, що нам дозволено переглядати <...> може бути ілюзією, брехнею. Фотографія обманює, коли стає ефектом фотомонтажу. Телебачення подій, доходючи до глядача, є одним великим фотомонтажем” [17, 58]. Тому не варто цілком покладатися ні на телевізійну аналітику, ні на вичерпність отриманої під час перегляду інформації.

Отже, розповідач із твору Бурчуладзе дізнається про ведення бойових дій випадково, він щойно прокинувся й ходить своєю квартирою: “У вітальні бубонить плазма. На TV1000 йде “Лабіринт Фавна”. Перемикаю на “Імеді”.

¹ Варто зауважити, що дослідники часто критикують Маклюєна за хаотичність, невмотивованість, невиправданість посилань на джерела та роздумів тощо.

Якоюсь трасою їде колона танків. За кадром бездушний речитатив диктора: "... генерал Кулахметов називає це дезінформацією й категорично заперечує факт вступу російських танків у Тбілісі. Проте вже цілу годину не вщуває інтенсивна стрілянина в районі Діді Дігомі..." [6, 11]. Далі персонаж знову чує про війну з вуст диктора телебачення: "З вітальні долинає звук телевізора: "... правую набережною Кури в бік центру також просувається мотострілковий батальйон сорок другої дивізії. У її складі вісімдесят одиниць важкої техніки і тридцять танків..." [6, 15-16].

За свідченням Зази Бурчуладзе, який під час конфлікту 2008 р. перебував у Тбілісі, дехто з городян злякався, бо знав, що Грузії не вистачить сил захиститися від Росії. Ці люди виїхали із Тбілісі або й із Грузії до сусідніх країн (Азербайджану, Вірменії). Але були й такі, що чекали на Путіна, котрий би увійшов у Тбілісі та позбавив грузинів від Саакашвілі. Були й люди, які не могли жити без СРСР, для них Путін – уособлення "совка", котрий зумів реалізуватися, вони асоціювали російського президента зі Сталінім¹. Персонажі роману натомість не звертають особливої уваги на те, що у країні точиться війна. Розповідач відпочиває біля міського басейну у Тбілісі, бармен робить напої, і раптом: "Вода в басейні зблискує, як від спецефектів. І вібрує, наче по ній злегка мрячить. Гул наростає, швидко досягає піку й раптово затихає. Авіавишищувач летить низько, і його супутники – вітер і тінь – пролітають просто над басейном. Парасолі біля бару тяжко гойдаються, вода в басейні коливається. Розслаблені тбілісці вилежуються в шезлонгах. Ніхто оком не змигне. Тільки одна худорлява жінка відхиляється вбік, дивиться в небо" [6, 24-25]. А розповідач і далі попиває мохіто.

Потім ідеться про те, що розповідач сидить на безлюдній зупинці біля філармонії. З таксі, що стоїть поруч, лунає з "динаміків голос диктора: "... підрозділи російської армії просуваються правою набережною Кури. Блокпости встановлені на початку вулиці Пекіна, біля Палацу спорту й поблизу телецентру..." [6, 27]. Далі важко зрозуміти, у реальності чи ні відбуваються події, адже персонаж повідомляє читачеві, що "вжита вчора кислота недоречно нагадує про себе" [6, 28]. А тому йому важко зрозуміти, що літає над Палацом Шахів – "безпілотний літак-розвідник чи просто чайка". Персонаж чує голос диктора радіо із "Жигулів", а літак тим часом ніби помічає його, робить піке і зникає за деревами. Диктор провадить далі: "...російські військові катери щойно розпочали патрулювання річки Кура від Мцхета до Гардабанського шосе..." [6, 29]. Раптом підбігає двірник із мітлою, погрожує літакові, що зникає, і запитує розповідача, чи винищувач не заподіяв йому лихого. Персонаж бачить, що в живіт двірника вмонтовано екран, умикає його й дивиться, як Леха Качинського викрадають на трасі, і він покірно сідає в кейс. Потім читач дізнається, що "Видіння зникає. Біля входу в парк двірник знову підмітає, водій жигулів так само лежить у кріслі. Тільки руки в мене німіють, а у вухах починає дзвеніти" [6, 34].

Стає зрозуміло, що персонаж справді перебуває під впливом сильного наркотику ЛСД ("кислота", про яку він мимохідь згадував), тому його бачення "реальних" подій не може бути об'єктивним, а повідомлення – адекватним. Якщо ще можна повірити, що літак справді пролетів у нього над головою, то телевізор,

¹ Зі скайп-розмови з письменником від 12 жовтня 2015 р.

умонтований у двірника, та видіння з Качинським¹ змушують засумніватися навіть у тому, що літак був реальний. Хоча пізніше з розмови gobozarienz і puop-eyes у чаті Скайпу дізнаємося, що у Тбілісі викрали Качинського із траси, коли він їхав з аеропорту, а потім перед усіма президентами, котрі того дня виступали на трибуні, Саакашвілі випустив Качинського з кейса, “мовляв, який у нас крутий спецназ” [6, 125]. Персонаж роману потрапляє в один із “можливих”, до того ж симульованих² світів, генерованих Зазою Бурчуладзе.

Розповідач постійно нагадує про “відносну” реальність війни. Він наприклад, говорить про те, що бачить із вікна: “На розі вулиці стоять два бронетранспортери. Один закриває Ленінградську, другий – вулицю Камо. Над ними майорять грузинські прапори. Кілька офіцерів палять. На плечах у них висять автомати Калашникова. Рядові носять мішки з піском, складають їх у нашвидкуруч споруджений окоп, залишаючи місце для амбразур. Не розумію – армія готується до оборони міста чи це просто імітація оборони. Сміттєвий контейнер під балконом огидно смердить” [6, 39]. Тут знову з’являється своєрідний екран – вікно – який відгороджує глядача від реальної небезпеки та з нього, як з екрана телевізора у прямому ефірі, можна дізнатися про перебіг війни в місті.

Про іронічність авторського ставлення до “оборони” міста свідчить наступне зауваження розповідача, який біля смітників побачив Бібі Сартанію. Останній – наркоман, котрий колись міг би стати успішним ді-джеєм, для цього йому потрібно було б мати “хороший лептоп із саунд-програмами, камуфляжні штани з кишнями по боках і черевики мілітарі з фосфорними шнурками. <...> і популярність у нього була” [6, 40]. Військові і наркоман, військова техніка і камуфляжні штани ді-джея – імітація і симулякри знову переплітаються з реальністю.

Про війну читач дізнається також із розмови двох дівчат у скайпі. Наніко запитує в Тіни, чи завдали бомбового удару по Ваке (район Тбілісі). Тіна відповідає, що Ваке не бомбардували, Наніко цікавить, чи є в місті паніка [6, 51]. Новина про те, що тренер зі спортзалу Аміко отримав повістку до армії, також нагадує про те, що у Тбілісі війна. Своєрідний натяк на військові дії (певна паралель до подій 11 вересня 2001 р.) – опис постаті Аміко; він одягнений в усе біле, на футболці, за словами розповідача, “Люмінесцентний напис: *Allah Akbar*. Не розумію фішки: мода на терориста № 1 уже давно минула, і вже не все арабське популярне, 11 вересня буде лише за місяць...” [6, 51]. “Гламурність” Аміко та його, як стає зрозуміло з тексту твору, нетрадиційна орієнтація також не цілком відповідають стереотипним уявленням про маскулінний образ воїна-захисника.

Далі про перебіг військових дій можна знову дізнатися з радіоповідомлення: “... щойно російська військова авіація скинула ще кілька бомб над територією ботанічного саду. Палають два гектари лісового масиву...” [6, 55]. Почувши

---

¹ Усе ж згадка про Леха Качинського в романі не випадкова, адже польський президент із самого початку війни повідомив про підтримку Грузії в боротьбі з Росією, яка виступила явним агресором. 13 серпня 2008 р. президенти України, Польщі, Литви, Естонії, Латвії відвідали столицю Грузії. 18 серпня 2008 р. Лех Качинський і президент Литви Валдас Адамкус підписали спільну декларацію із проханням про прийняття Грузії й України до НАТО.

У листопаді 2008 р. колону автомобілів, якими до кордону з Південною Осетією під’їхали президент Грузії Міхеїл Саакашвілі, президент Польщі Лех Качинський та група журналістів (щоб пересвідчитися, що російські війська перебувають не там, де це було визначено мирним планом), була обстріляна. За однією з версій, вогонь відкрили осетинські війська, за іншою – російські, є навіть версія (яку відкинули й Саакашвілі, і Качинський), що самі грузини підлаштували цей інцидент [див.: 8; 18].

² Заза Бурчуладзе й сам згадує про гіперреальність і симуляцію. Так, повз головного персонажа проїжджає автобус із написом “НАСТУПНА ЗУПИНКА – НАТО”, й одразу читаємо коментар автора/розповідача до нього: “Абсолютно гіперреалістичний слоган. <...> Симуляція того, що не станеться ніколи” [6, 35].

це, розповідач перемикається з радіо на CD плеєр; добре помітно, що він не зважає на війну, йому байдужі повідомлення про її перебіг, він запросто може від неї дистанціюватися, припинивши прослуховування радіоновин.

Згодом персонаж опиняється біля газетного кіоску: “У кутку рундука на газетах стоїть транзистор, із якого чути схвильований голос журналіста: “...російська авіація вже вдруге за сьогодні бомбардує територію, що прилягає до Вазіанського аеропорту. За неуточненими даними, унаслідок авіанальоту загинуло вісім і було поранено близько двадцяти осіб” [6, 70]. Розповідач купує в кіоску книжку “Міфогенна любов каст” Павла Пепперштейна, при цьому стає зрозуміло, що його враження від цього твору нагадують оповідь про життя самого персонажа: “І весь цей психоделічний атракціон відбивається кривими дзеркалами, додавши до них ще й стробоскопічний ефект” [6, 71-72]. Розповідач відходить од кіоску, але його ще трохи супроводжує “збуджений голос диктора”: “... за повідомленнями агентства “Рейтер”, узятю проспект Царя Парнаваза. Російські танки стоять також у другому мікрорайоні. Поширюється інформація про викрадення двох турецьких журналістів” [6, 74].

Потім розповідач іде в бік Вакійської церкви й бачить: “Наче зграйка ластівок, над головою пролітає кілька авіавинищувачів. Проспект Чавчавадзе ловить їх швидкі тіні, а вітер лише секунду встигає потриматися за їх борт. Гаряче повітря б’є мені в обличчя. Здається, що вулицею пролетів гігантський вентилятор. Повітря трясє здійснота із землі пилюка.

На другому боці вулиці на балкон будинку вибігає хлопчик 8–10 років. <...> Хлопчик ставить лікті на поруччя і спрямовує бінокль на авіавинищувачі. На лінзах бінокля грає сонце” [6, 75]. Отже, автор начебто показує війну крізь черговий оптичний прилад (якщо не рахувати очей розповідача).

Коли розповідач іде повз церкву, він бачить на її подвір’ї багато людей, але про те, що точиться війна, можна лише здогадуватися: “Подекуди виринають чохи (кавказький жупан. – Л. Б.) й військова форма. Незрозуміло, релігійне свято чи громадянська панахида за полеглими у війні. Кілька солдатів курять біля воріт. Згорнуті берети просунуті в погони” [6, 77].

Розповідач заходить у двір будинку, люди живуть звичним життям, діти грають у футбол на спортивному майданчику, хоча “вітерець звідкись приносить чорний дим”. І знову розповідач дізнається, що точиться війна (уже навіть не дивлячись на екран), лише чуючи звук телевізора й повідомлення, яке долинає через відчинені вікна: “нагадуємо, що заміновано територію, яка межує з державним університетом, Варазьку ущелину з боку зоопарку й вулицю Костава біля кінотеатру “Амірані” [6, 89].

Потім, коли у двір заїхала поліцейська машина, з її вікон можна було почути по рації розмову про війну: “розпочалося забезпечення тих, хто залишився без даху над головою, продуктами і предметами першої необхідності. Неурядова організація “Грузія XXI Століття” передала постраждалим унаслідок бомбардування одяг і м’які іграшки” [6, 97].

Персонаж сидить у таксі, інспектор випишує штраф таксистові, у руках у розповідача айпод, який віддав йому Аміко. Він сподівається, що айпод залишиться в нього, адже Аміко йде в армію [6, 98]. “Деся дуже близько бухає вибух. Таксі здригається. Звідусіль на всі лади панічно кричать сигналізації” [6, 99]. Усе це не дуже хвилює розповідача, який із мобільного телефона підключається до Інтернету та спокійнісінько переглядає порносайти [6, 100]. Тим часом трасою мчать машини швидкої допомоги з увімкнутими сиренами, а з машини, яка проїжджає поруч, лунає пісня: “Привіт тобі, Абхазіє! Блакитні гори твої...” [6, 106].

Іще кілька цитат, які свідчать про підкреслену в романі “симульованість” “п’ятиденної війни”, абсурдність повідомлень про неї, подекуди поєднаних із

рекламою: “Крізь вітражі видно екран телевізора, на ньому якась старенька бабця із закривавленим обличчям лежить перед охопленим полум’ям будинком і безпорадно простягає руки в бік камери. Там само перекинута машина Червоного Хреста, димить пустий мікроавтобус із обгорілими колесами. Показують непорушений пам’ятник Сталіну. Це кадри з Горі – пам’ятник вождеві сьогодні можна побачити тільки там. Пригинаючись, біжить солдат із автоматом. Унизу екрана пливе інформаційна стрічка: “Відкрий депозит до 16-го грудня в “ТіБіСі Банку” й виграй один із десяти мерседесів або головний приз – 1 000 000 ларі. Стань мільйонером разом із “ТіБіСі Банком!” [6, 156]. Проте, що вулицю Шардені заблоковано, розповідач дізнається від телефонного співрозмовника, який у цей час дивиться телевізор. У вітальні Тако говорить із Наніко скайпом, Наніко запитує, що кажуть про війну у Тбілісі по телевізору, бо в закордонних новинах “говорять, що, можливо, почнеться хімічна атака на Тбілісі, і посольства залишають місто” [6, 165]. Тако, яка перебуває у Тбілісі, не знає, що насправді відбувається, телевізор вона не дивилася, тому вирішує його ввімкнути.

У стосунку до “медіальної” війни, трансльованої і ретрансльованої, майже симульованої, варто згадати виступ У. Еко “Декілька уваг про війну і мир”, озвучений ним у Мілані в Товаристві Св. Еджидіо 2002 року [11]. Італійський учений розмірковує над тим, як видозмінилися сучасні війни порівняно з колишніми. Він, зокрема, говорить про “Пра-пра-війну”, тобто становище тимчасової двосторонньої нестабільності, що торкалася двох сторін та не порушувала загальної рівноваги на периферії; про “холодну війну”, яка створила вимушену й заморожену стабільність у центральних частинах перших двох світів ціною багатьох тимчасових нестабільностей на периферіях (де точилися дрібні пра-пра-війни).

Говорить У. Еко і про нео-війну – постійну нестабільність, навіть у центрах (неспокій, терористичні атаки), яку стримуватимуть постійні пра-пра-війни на периферіях. Специфіка нео-війни – постійна трансляція подій, онлайн-увімкнення. Першою “телевізійною війною” була війна в Перській затоці, відомі нам “нео-війни” в Косово, Іраку, Афганістані після подій 11 вересня 2001 року. Серпневу війну у Грузії також можна було б зарахувати до такого типу війни¹. Роздумуючи про особливості трансформації війни на початку третього тисячоліття, У. Еко говорить, що для нео-війни характерне протистояння не окремих держав, а певних сильних влад, хоча нео-війни, зрештою, все ж переходять у пра-пра-війни.

Сам Заза Бурчуладзе каже, що в “adibas” ідеться не лише про війну у Грузії 2008 р., а про те, як виглядає сучасна війна загалом. Адже, коли в певній країні точаться реальні воєнні дії, в інших країнах чути лише інформаційний шум від цих подій і важко з’ясувати, що відбувається насправді².

Витоки війни у Грузії неоднозначні, ситуація 2008 року була закладена щонайменше наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. Відокремлення Абхазії й Південної Осетії від Грузії провоковане й підтримуване Росією. Варто пам’ятати і про пошуки *casus belli* – приводу для розв’язання війни. 2008 року таким приводом для Росії стала операція з примушення Грузії до миру³. На мою думку, у цьому випадку доречно говорити про так звану “риторику безсоромності”, окреслюючи яку У. Еко цитує промову Муссоліні: “Наше право поводитися безсоромно й чинити неподобства закріплене тим фактом, що ми – кращі” [10, 99]. Прикладами такого типу вторгнення можна вважати напад США

¹ Тепер така війна точиться в Україні.

² Зі скайп-розмови з письменником від 12 жовтня 2015 р.

³ Див.: <https://www.youtube.com/watch?v=10PXE6yqtlw>

на Ірак 2003-го¹, адже ще 1998 року представники неоконсерваторів (Френсіс Фукуяма, Роберт Каган, Доналд Рамсфелд) відправили президентові Клінтону листа про те, що варто почати воєнні дії в Іраку, щоб перешкодити останньому виробляти, а згодом використовувати зброю масового знищення. Факт виготовлення такої зброї неможливо було довести ні 1998 року, ні 2003-го, але 2001 року подібний лист був адресований і президентові Бушу [10, 98].

Сучасні “медіа”/гаджети і тіло² в романі: протезування людського тіла, війна/секс/порнографія.

У книжці “Розуміння медіа: зовнішні розширення людини” (1964) Маршалл Маклюен писав про те, що “медіа” продовжують фізичні органи й почуття людини. На думку дослідника, завдяки електричним технологіям, людина розширює свою нервову систему, поширює її на всю земну кулю. У Маклюєна медіум – це будь-яке продовження нас самих (“any extension of ourselves”), а ширше – будь-яка нова технологія (“any new technology”).

М. Маклюен твердив, що “будь-який винахід і будь-яка технологія – це зовнішня проекція, чи самоампутація наших фізичних тіл, і таке розширення назовні вимагає, зокрема, нових пропорцій, або нової рівноваги, між іншими органами і розширеннями тіла” [9, 54].

Услід за М. Маклюєном Жан Бодріяр у книжці “Прозорість зла” (1990) також торкнувся теми “протезування” тіла людини за допомогою різних медіа. Але в Бодріяра вже йдеться про медіа як засоби передачі повідомлень, інформації, образів, а не просто як будь-які технології в розумінні Маклюєна. Щодо переплетення тіла і свідомості людини й машини французький соціолог, зокрема, писав: “Відео, телебачення, комп’ютер, мінітель (minitel) – ці контактні лінзи спілкування, ці прозорі протези – складають єдине ціле з тілом, аж до того, що стають генетично його частиною, як кардіостимулятор <...> Усі наші контакти з мережами й екранами, добровільні й мимовільні, – це відношення того ж порядку: відношення поневоленої (але не відчуженої) структури, відношення в межах цілісної окружності. Важко сказати, ідеться тут про людину чи про машину” [3, 86].

Отже, у світлі переосмислення досвіду людини сьогодення у творчості сучасних письменників доречними видаються як згадане вище спостереження Ж. Бодріяра, так і твердження М. Маклюєна про взаємозв’язок людини і медіума. Маклюен, зокрема, писав, що люди, “безперервно беручи технології у свої обійми”, перетворюються на сервомеханізми цих технологій, ми служимо “цим розширенням нас самих – як богам чи до деякої міри святиням. Індіанець слугує сервомеханізмом для свого каное, ковбой – для свого коня, а керівник – для свого годинника” [9, 56]. Маклюен також влучно зауважував: “Із погляду фізіології, людина під час звичайного застосування технології (тобто свого на всілякі способи розширеного тіла) постійно модифікується, і своєю чергою, знаходить ідеальніші способи її подальшого вдосконалення” [9, 56]. Отже, ідеться про те, що “засоби комунікації як розширення наших чуттів, взаємодіючи один із одним, установлюють нові пропорції, до того ж не тільки між собою” [9, 63-64]; канадський учений має на увазі, що під час такої взаємодії змінюються й сама людина, і соціум.

Тіла персонажів роману Зази Бурчуладзе цілком протезовані завдяки досягненням сучасних технологій. У романі “adibas” багато прикладів як фізіологічного, так і нервового “продовження” тіла людини за допомогою різних медіа. Персонажі роману справді стають сервомеханізмами для різноманітних гаджетів; вони віддали свої очі, вуха, тіла засобам масової

¹ Анексія Криму Росією 2014 р., війна на Донбасі – події того ж порядку.

² За М. Маклюєном.

комунікації, Інтернету. Люди перетворилися на напівроботів, кіборгів, на істот, які дивляться на життя крізь екран телевізора, а сексу віддаються у присутності відеокамери чи спостерігача, котрий щойно розмовляв із ними у скайпі.

Зверну увагу на кілька моментів протезування людського тіла за допомогою різноманітних технологій, яскраво змальованих у романі. Отже, на самому початку, прокинувшись уранці, розповідач пригадує: “Снилося, що мій мозок світиться, як лампочка. А звивинами бігають кольорові іскри, як сигнали – кабелем” [6, 9]. Коли головний персонаж відчиняє холодильник, і в ньому засвічується лампочка, він одразу пригадує про світіння своєї голови уві сні, яка все ж світилася трохи по-іншому, як “старий абажур у бабусиній кімнаті” [6, 15].

Протезами тіла можуть бути й меблі (що, згідно з теорією Маклюєна, також вважаються “розширеннями людини”), вони здатні зливатися з людським тілом. Наприклад, розповідач пригадує колишнього президента Грузії Шеварнадзе у своєму сні й називає цей спогад “флешбеком”: “Диктофон я чомусь тримав у руці. Шкіра крісла й колір обличчя Шеварнадзе зливалися. Майже неможливо було зрозуміти, де закінчувався Шеварнадзе і починалося крісло. Чимось він нагадував Великого Лебовскі з фільму “Великий Лебовскі”. Губи в нього не ворушилися. Звуки сипалися з рота, як у накрутної ляльки” [6, 22-23].

Тіло (вухо, рука, шкіра), навушник, айпод, шнур утворюють єдине ціле, формуючи образ Тако: “У Тако у вушку краплинка динаміка. У руці айпод. І його шнур на тлі її засмаги видається ще білішим, ніж він є насправді. Як світла риска на чорній шоколадці” [6, 23-24].

Процес пригадування персонаж порівнює з роботою фотоапарата; він раптом пригадав зустріч із Бібі й зауважив: “мій мозок, як полароїд, ментально видає готову фотографію...” [6, 40].

Також у своєрідному гороскопі, запропонованому автором на 8 серпня 2008 р., можна прочитати такий прогноз для Діви: “... ви все одно вже давно не розрізняєте: ви використовуєте телевізор чи телевізор використовує вас. І не можете з’ясувати, що реальніше: ваше життя чи передачі на “Діскавері” [6, 84]. Для Терезів гороскоп такий: “Якби у психіки був рестарт, час від часу всі чесні люди користувалися б цією опцією. Але його не існує” [6, 84].

У романі трапляються образи жінок-роботів-кіборгів; наприклад, Анеке поїдає хінкалі, як робот: “Її механічні рухи точні, як математичні формули” [6, 67]. А обкладинка журналу “Гламур” привертає увагу розповідача зображенням Мілі Йовович: “Погляд хтивого кіборга, брови підняті вгору, ніздрі роздуті” [6, 73].

“Бесіда” в чаті двох подруг, одна з котрих їде потягом із Потсдама до Берліна, а друга перебуває у Тбілісі, також нагадує про феномен протезування людських тіл за допомогою новітніх засобів зв’язку. Співрозмовниці мають промовисті імена у скайпі, які також покликані увиразнити “зрощення” технологій і органів людського тіла. Отже, одна з них зветься nylon eyes (тобто нейлонові очі), друга – robozarienz (робозап’єнс – відсилання до homo sapiens/zariens, але вже з характеристиками робота (а не людини), котрий тисне на кнопки телевізійного пульта, тікаючи від реклами; можливо, часткова алюзія на “homo zariens” із роману Віктора Пелевіна “Generation П”). Наприклад, одна з реплік robozarienz така: “ні з ким не спілкуюся. контакт із людьми не сильна моя риса. краще вдається спостереження. з колективом спілкуюся по-своєму. в минулому житті була мабуть камерою спостереження” [6, 120].

Автомобіль – це також розширення людини [9, 247-256], тому, коли хтось приїхав хаммером під церкву, розповідач замислюється, який же потрібно мати комплекс неповноцінності, щоб їздити такою машиною [6, 78]. Навіть обмін даними з телефонів через блютус можна порівняти зі статевим актом між

новими знайомими на вечірці: “Усе сталося так блискавично, що здавалося, усе це було уві сні. Потім із наших мобільників через блютус обмінялися мелодіями, багато сміялися <...> Нарешті там же заснули обійнявшись” [6, 14].

Більшість використуваних персонажами роману “adibas” гаджетів не є життєво необхідними для них, найчастіше вони вживаються для “спілкування” в чаті, у скайпі, а суперпрезентабельний телефон Карлоса слугує для вдихання з його поверхні кокаїну. Тому протезування тіла персонажів “adibas” можна розглядати також у простіших термінах карнавалізації життя. У статті “Від гри до карнавалу” (2001) У. Еко говорить про “стовідсоткову карнавалізацію сучасного життя”, яка “охопила й усю сферу робочого часу”. Італійський мислитель іронічно відгукується про повсюдне використання мобільного телефона, комп’ютера, карнавальне водіння автомобіля з навігатором та величезною кількістю непотрібних кнопочок усередині, здійснення покупок у супермаркетах, походи до ресторанів, політику, видовища, релігію тощо [12]. У романі Зази Бурчуладзе змальовані така ж карнавальність і “несправжність” реальної війни.

У романі “adibas” не йдеться про любов, хоча йдеться про секс, але навіть він викривлений відеокамерою, веб-камерою, ретрансльований через скайп. Цей секс – радше порнографія. Недарма Ж. Бодріяр називає порно “сучасною гіперсексуальністю гіперреальності” [5, 10], у якій розчиняється сама сексуальність. Роздумуючи про “віртуальну людину, котра непорушно сидить перед своєю обчислювальною машиною”, французький філософ зауважує, що вона навіть “кохається за допомогою екрана” [3, 76].

В одному з інтерв’ю З. Бурчуладзе зазначив: “Якщо читати уважно, можна помітити, що впродовж усього роману жоден герой не може по-справжньому з’єднатися із жінкою. Узагалі весь роман – це ілюстрація неможливості розмножуватися. Це ілюстрація багатьох неможливостей. Це ілюстрація великої поразки. Як на мене, нація просто припиняє своє існування. У процесі глобалізації грузини втрачають своє обличчя. Усе якимось дивно тепер відбувається. Є прихильники влади, є опозиція, ще огидніша за владу. А люди якимось загубилися в цьому всьому” [7].

У творі є паралель війна-секс: “війна є імітацією сексу, чи навпаки – секс є імітацією війни”; цього висновку оповідач доходить унаслідок роздумів про символіку дати початку війни 08/08/08 [6, 170-171]. Сам письменник так пояснює одну із причин подібного зіставлення: “Вираз, який грузинською означає “секс”, буквально можна перекласти як “узяти в полон”, “примусити працювати на себе” чи точніше: “зробити собі раба” [7].

У якийсь момент розповідач усе ж зауважує, що “щось не так, як було ще зовсім недавно... щось змінилося. Потрібно дуже добре знати Тбілісі, щоб відчуті ці зміни. Воно таке пластичне, пластилін, а не місто. Хто завгодно може виліпити його по-своєму, розфарбувати, згвалтувати і, що найважливіше, – сфальсифікувати. <...> Особливо зараз. Адже у війни своя мова: коротка, банальна, вона легко запам’ятовується” [6, 155].

Виглядає так, ніби в З. Бурчуладзе сексуальний потяг персонажів свідчить не про потяг до життя, а навпаки – про потяг до смерті (якщо послуговуватися термінологією З. Фрейда). Адже в романі секс асоціюється з насильством, поневоленням, війною, перетворюється на порнографію.

У творі порушена проблема розмивання меж приватності особистого життя сучасної людини. Наприклад, в одному зі своїх виступів У. Еко наголосив на тому, що у глобалізованому світі, “масовому суспільстві” з Інтернетом, телебаченням, пресою можна спостерігати добровільну відмову від privacy. А це певний ексгібіціонізм [13, 156]. Якщо взяти до уваги, що від моменту

виголошення У. Еко цього виступу минуло п'ятнадцять років, то неважко буде додати нові чинники й вияви відмови од приватності. У романі “adibas” один із таких виявів бачимо у прикінцевій сцені: Тако й розповідач кохаються, Наніко спостерігає за ними через скайп.

Аналіз роману З. Бурчуладзе допомагає зрозуміти, як сучасні письменники осмислюють життя, події, що через трансляцію їх засобами масової інформації та завдяки різноманітним ресурсам для передачі інформації не лише втрачають своє первинне значення, а й видаються (або навіть є) нереальними, симульованими, гіперреальними. Читач роману дізнається про перебіг війни з вуст розповідача (насправді кількох розповідачів), який бачить війну на екрані телевізора, чує про неї з радіо, через скайп, із телефону, навіть не даючи оцінки тому, що відбувається. Недарма на початку роману “adibas” Заза Бурчуладзе визначає “adibas” як щось фальшиве; сурогат, імітацію; якусь підробку, щось фальсифіковане – предмет, річ, ситуацію, явище. Читання цього роману спонукає до роздумів про гіперреальність і несправжність ретрансльованих у різноманітних медіа подій, про секс-порнографію й потяг до смерті, про ведення нео-війни, несправжність і симульованість багатьох речей, які оточують сучасну людину. Інформаційний шум, що виникає навколо справжньої події, залишає спостерігачів байдужими й нечутливими до реальних проблем і людських страждань. Крім того, письменник звернув увагу на існування безлічі медіа-протезів і способів протезування людського тіла, яке нині перетворюється на “інтермедіальний” організм, тіло кіборга.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю. Війна і фейк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zbruc.eu/node/36110>
2. Березовець Т. Анексія: Острів Крим. Хроніки “гібридної війни”. – К.: Брайт Стар Паблішинг, 2015. – 392 с.
3. Бодрійяр Ж. Прозрачність зла / [пер. А. Любарської, Е. Марковської]. – М.: Добросвет, 2000. – 257 с.
4. Бодрійяр Ж. Прецедія симулякрів // Бодрійяр Ж. Симулякри і симуляція. – К.: Видавництво Соломії Павличко “ОСНОВИ”, 2004. – С. 5-64.
5. Бодрійяр Ж. Фатальні стратегії / [пер. з фр. Леоніда Кононовича]. – Львів: Кальварія, 2011. – 192 с.
6. Бурчуладзе З. adibas [роман]. – М.: ООО “Ад Маргинем Пресс”, 2011. – 176 с.
7. “Заза Бурчуладзе: В Грузии может случиться всякая революция, кроме сексуальной” (інтерв'ю) // Ноев Ковчег. – № 8 (191). – Май (1-15) 2012 года. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.noev-kovcheg.ru/mag/2012-08/3199.html>
8. Качинський, Лех. Президент Польши в 2005–2010 годах. – [Електронний ресурс]. – <http://lenta.ru/lib/14172943/>
9. Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека [пер. с англ. В. Г. Николаева]. – М.: Жуковский: “Канон-пресс-Ц”, “Кучково поле”, 2003. – 464 с.
10. Еко У. Волк и ягненок. Риторика бессовестности // Еко У. Полный назад! “Горячие войны” и популизм в СМИ / [пер. Елены Костюкович]. – М.: Эксмо, 2007. – С. 75-107.
11. Еко У. Несколько соображений о войне и мире // Там же. – С. 17-63.
12. Еко У. От игры к карнавалу // Там же. – С. 140-148.
13. Еко У. Утраченная скромность частной жизни // Там же. – С. 148-167.
14. Andre T. Radikalautor Burchuladze: Hardcore, dieser Hedonismus! – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spiegel.de/kultur/literatur/adibas-von-zaza-burchuladze-hardcore-hedonismus-a-1061928.html>
15. Burchuladze Z. adibas [Aus dem Georgischen von Anastasia Kamarauli unter Mitarbeit von Tom Müller; Vorwort von Juri Andruchowitsch]. – Berlin: Blumenbar, 2015. – 192 S.
16. Kellner D. Baudrillard: A New McLuhan? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/Illumina%20Folder/kell26.htm>
17. Sartori G. Homo videns. Telewizja i postmyślenie / [prekład i posłowie Jerzy Uszyński]. – Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 2007. – 129 s.
18. W Gruzji ostrzelano konwój z Lechem Kaczyńskim // Gazeta.pl. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,5979471,W_Gruzji_ostrzelano_konwoj_z_Lechem_Kaczynskim.html

Отримано 20 листопада 2015 р.

м. Куїв

